

1. Johdanto

Suomen ja unkarin vertailu on 1980-luvulle asti ollut yleensä luonteeltaan diakronista. On selvitetty historioivan kielitieteen menetelmiä käyttäen näiden kahden etäisen sukukielen historiallisia suhteita ja yhteistä alkuperää. Nyttemmin kiinnostus suomen ja unkarin synkroniseen vertailuun on kovasti kasvanut, ja sekä Suomessa että Unkarissa on ilmestynyt useita kontrastiivisia tutkielmia ja artikkeleita, joissa suomea ja unkaria on verrattu toisiinsa moderneina kirjakielinä. Tässä tutkimuksessa tarkastelen unkarin ja suomen nominaalisten verbimuotojen lauseoppia ja semantiikkaa kontrastiivisesta näkökulmasta.

Nominaaliset verbimuodot jaan niiden lauseopillisen tehtävän mukaan tässä kolmeen ryhmään: infinitiiveihin, partisiippeihin ja gerundeihin. Infinitiivit toimivat lauseessa perinnäisissä substantiivien funktioissa eli subjektina ja objektina, joskin rajoitetusti muutkin tehtävät ovat mahdollisia. Partisiipit käyttäytyvät adjektiivien tavoin, eli niiden yleisimmät lauseenjäsentehävät ovat attribuuttina ja predikatiivina toimiminen. Gerundit ovat lauseessa adverbiaalinen funktiossa toimivia verbin nominaalimuotoja.

Koska pyrin analyysissäni peilaamaan unkarin ja suomen nominaalisten verbimuotojen lauseopillisista käyttöä yleisiin, universaalisiksi katsottaviin kielen ominaisuuksiin, joudun välistä käsittelemään asioita tavalla, joka ei ole tuttu toisaalta suomen eikä toisaalta unkarin kielioppitraditiossa. Samalla käytän myös sellaista terminologiaa, jota kyseisen kielen kuvauksissa ei ole ollut tapana. Siksi adverbiaaliasemaisten nominaalimuotojen analyysissä puhun mm. suomen gerundeista ja unkarin passiivista, vaikka kummankaan kielen deskriptiivisessä kieliopissa ei nykyisin käytetä tällaisia kategorioita.

Vertailussa nojaan suomesta ja unkarista kirjoitettuihin tunnetuimpiin kielioppeihin. Mihinkään lauseopilliseen teoriaan en ota kantaa, vaikka operoinkin pitkälle transformationaalis-generatiivisen kieliopin terminologialla. Unkarin kielestä on käytössäni ollut korpus, joka on koottu nykyunkarilaisesta sanomalehtikielestä ja kaunokirjallisuuden kielestä. Suomesta en ole käyttänyt varsinaista systemaattista korpusta, vaan suomen esimerkit ovat valtaosin kielioppeista. Tämä on kuitenkin ainoastaan käytännöllinen ratkaisu. Koska suomi on äidinkieleni ja unkarin aikuisena opittu vieras kieli, olen

tarvinnut unkarista käyttöön mainitunlaisen systemaattisen aineiston korvaamaan äidinkielen intuition puutetta. Tästä aineistoni viinonmasta huolimatta olen yrittänyt pitää analyysini näkökulman mahdollisimman neutraalina ilman, että kummankaan tutkittavan kielen näkökulma korostuu. Käytännössä tämä ei kuitenkaan aina ole voinut onnistua. Jo yksistään se seikka, että tutkimus on kirjoitettu suomeksi, tuo tullessaan tietyn suomalaisen näkökulman.

Tutkimus liittyy suomi-unkari kontrastiiviseen kielentutkimusprojektiin, joka perustettiin Unkarin suurlähetystön Kulttuuri- ja tiedekeskuksessa syksyllä 1988. Tämä hanke kuuluu edelleen samana syksynä perustetun Hungarologian toimikunnan alaan. Toimikunta on asettanut tehtäväkseen kehittää ja koordinoita suomalaista Unkariin kohdistuvaa tutkimusta. Suomi-unkari kontrastiivisen tutkimushankkeen unkarilaisena organisaattorina toimi Kulttuuri- ja tiedekeskuksen silloinen johtaja István Nyirkos. Mukana oli alusta alkaen myös Helsingin yliopiston silloinen unkarin kielen vieraileva apulaisprofessori István Szathmári. Projektin suomalaisia johtohahmoja ovat olleet professorit Heikki Paunonen ja Alho Alhoniemi. Sittemmin suomi-unkari kontrastiivisen tutkimuksen keskuspaikaksi on tullut Jyväskylän yliopisto, jossa vuodesta 1990 on ollut hungarologia-niminen oppiaine. Tämän eri laitosten yhteistyölle rakentuvan oppiaineen johtajana toimii Tuomo Lahdelma.

Suomi-unkari kontrastiivinen tutkimushanke kokoontui Unkarin suurlähetystön Kulttuuri- ja tiedekeskuksessa kaksi kertaa, marraskuussa 1988 ja 1989. Kummankin kokoontumisen yhteydessä paitsi suunniteltiin hankkeen toteuttamista myös pidettiin esitelmiä. Suurin osa esitelmistä on julkaistu Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisusarjassa (No. 38, Suomi ja unkaririnnakkain. Suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia. 1991, Turku.). Sittemmin useita suomalais-unkarilaisia kontrastiivisia tutkielmia on julkaistu Jyväskylän yliopiston Hungarologische Beiträge -sarjassa, jossa tämäkin tutkimus nyt ilmestyy.

1.1. Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat

1.1.1. Käytännöllis-pedagoginen ja lingvistik-teoreettinen suuntaus

Kontrastiivisessa tutkimuksessa voidaan tarkoituksperiensä ja päämääriensä mukaan erottaa karkeasti kaksi suuntaa: vieraan kielen oppimista ja opetusta palveleva käytännöllis-pedagoginen sekä lingvistik-teoreettinen suuntaus. Käytännössä nämä ovat tietysti usein päällekkäisiä. Kysymys onkin siitä, mihin tarkoituksiin analyysia ja saatuja tuloksia aiotaan käyttää. Pedagogisesti orientoituneessa suuntauksessa yritetään kontrastiivisen analyysin avulla ymmärtää vieraan kielen oppijan tekemiä virheitä. Tavoitteena on ollut myös ennustaa virheitä ja oppimisen ongelmakohtia. Teoreettisessa suuntauksessa selvitetään kahden tai useamman kielen rakenteellisia yhtäläisyyksiä ja eroja, usein ns. tertium comparationis avulla. (Jørgensen 1982: 22; ks. myös James 1980: 141–142; Häkkinen 1987: 6–8; Paunonen 1991: 23–24.) Käytännöllis-pedagogisen ja lingvistik-teoreettisen suunnan eroa voisi selkeyttää seuraavan kuvion avulla.

a) Teoreettinen suuntaus

b) Käytännöllinen suuntaus

Kuvio 1. Käytännöllis-pedagogisen ja lingvistik-teoreettisen kontrastiivisen analyysin erosta (James 1980: 142).

Kuviossa 1 A ja B merkitsevät vertailtavia kieliä. X:llä on puolestaan merkitty ns. tertium comparationista, jotain universaalia kielellistä piirrettä. Lingvistik-teoreettinen suuntaus siis tarkastelee X:n ilmenemismuotoja kummassakin kielessä. Käytännöllis-pedagogisessa suuntauksessa lähtökohtana on, millä tavalla tietty kielen piire X esiintyy kielessä A ja mitkä ainekset kielessä B vastaavat samoja piirteitä. Teoreettinen suuntaus on staattista, käytännöllisessä puolestaan on mukana koko ajan tietty suuntaisuus. Lähdetään siis liikkeelle tietystä lähdekielestä (kuviossa A) ja tarkastellaan samoja

piirteitä vastaavia aineksia kohdekielessä (B). (James 1980: 142–143; ks. myös Jørgensen 1982: 57–58.)

1960-luvulla kontrastiivisen tutkimuksen käytännöllis-pedagoginen suuntaus oli suosittu. Suuntauksen kehittelijöinä mainitaan erityisesti yhdysvaltalaiset Robert Lado ja Charles Ferguson. Keskeisiä tämän suuntauksen käsitteitä ovat olleet interferenssi ja virheanalyysi. Interferenssillä on tässä tarkoitettu äidinkielen rakenteiden ja merkitysten haittavaikutusta vieraan kielen omaksunnassa. Oppijan tekemiä virheitä analysoimalla on ajateltu päästävän tehokkaampaan opetukseen ja virheettämämpään tulokseen. Käytäntö on sittemmin osoittanut virheanalyysin mahdollisuudet rajallisiksi. Toisaalta se on kyennyt paljastamaan sekä kohde- että lähtökielestä sellaisia kielioppirakenteen seikkoja, joita kannattaa tutkia ja jotka eivät vain yhtä kieltä koskevassa analyysissä nouse esille. (Jørgensen 1982: 41–45; Rein 1983: 26–27; Häkkinen 1987: 6–10; Krzeszowski 1990: 189–196; Paunonen 1991: 23–24, 31.)

Tämä tutkimus on luonteeltaan lingvistic-teoreettinen. Pyrin tiettyjen universaalisten syntaktis-semanttisten kategorioiden avulla tarkastelemaan nominaalisten verbimuotojen lauseopillista käyttöä tutkimissani kielissä. Heikki Paunonen on tosin asettanut suomen ja unkarin vertailulle molemmat, sekä lingvistic-teoreettiset että käytännöllis-pedagogiset tavoitteet. Hänen mukaansa tämä samalla johtaa hankkeen kahtiajakautumiseen. (1991: 24–25.) Siihen ei ehkä kuitenkaan ole varaa, kun ajatellaan, millaisia resursseja hankkeella on mahdollisuus saada käyttöönsä. Lähdenkin siitä, että teoreettisesti painottunut analyysini toimii lähdeaineistona, jolle suomea unkarilaisille opettava tai päinvastoin voi löytää oman sovelluksensa.

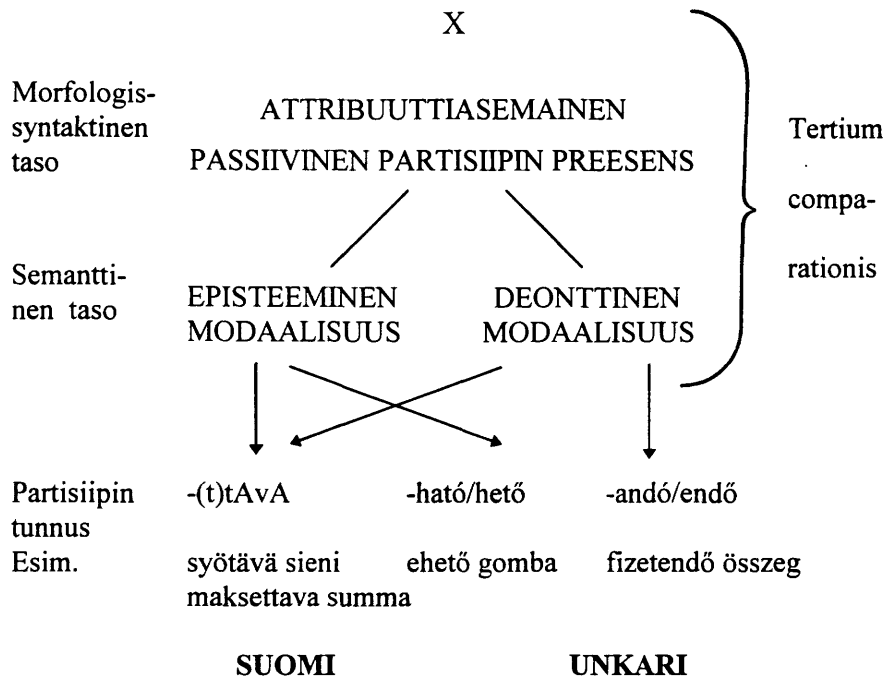
István Szathmári on pohtinut, mihin suuntaan unkari-suomi kontrastiivinen vertailu tulisi suorittaa. Hänen mukaansa Suomessa tulisi keskittyä selvittämään, millä keinoilla suomeksi pystytään ilmaiseemaan tiettyjä unkarin kielen ilmiöitä. Unkarissa taas tulisi keskittyä tekemään sama päinvastoin. (1991: 20.) Hänen ajatuksensa on siis toimia kuvion 1 vaihtoehdon b mukaisesti kummassakin maassa erikseen. Katson kuitenkin, että on käytännössä taloudellisempaa ja ehkä tieteellisesti haastavampaakin pyrkiä tertium comparationiksen avulla tehtävään teoreettiseen analyysiin.

1.1.2. Tertium comparationis

Kaikessa vertailussa lähdetään siitä perusolettamuksesta, että vertailtavilla kohteilla on jotakin yhteistä, johon suhteessa eroavaisuudet voidaan osoittaa. Tätä yhteistä viitekehystä on kutsuttu tertium comparationikseksi. Tutkittava kielen osa-alue puolestaan määrää pitkälti, millaiseksi tuo yhteinen viitekehys muodostuu. Syntaktisissa tutkimuksissa tertium comparationis voidaan muodostaa toisaalta muodollisesta vastaavuudesta ja toisaalta semanttisesta vastaavuudesta. Nämä vastaavuudet tulisi pystyä yhdistämään, koska kumpikaan yksinään käytettynä ei johda tyydyttävään tulokseen. (Krzyszowski 1990: 15–16.)

Syntaktisissa tutkimuksissa päästään parhaimpaan tertium comparationikseen, kun selvitetään toisiaan muodollisesti ja sanatarkasti mahdollisimman hyvin vastaavien lauseiden merkitysrakenne. Vertailu toteutetaan siis siten, että viitataan samalla kertaa tutkittavien lauseiden tai rakenteiden sekä morfologis-syntaktisiin että semanttisiin komponentteihin. Ekvivalenteilla lauseilla tai rakenteilla on siis yhteinen syvä- eli merkitysrakenne, vaikka ne pintarakenteeltaan eroaisivatkin toisistaan merkittävästi. (Krzyszowski 1990: 20, 148–149; ekvivalenssin lajeista ks. esim. Jørgensen 1982: 62–66; Paunonen 1991: 27–29.)

Tässä tutkittava kielen osa-alue on luonteeltaan sellainen, että tertium comparationis on melko selkeästi määriteltävissä. Nominaalisen verbimuodon asema ja funktio lauseessa voidaan nimittäin määrittää melko selkeästi sekä morfologis-syntaktisesti että semanttisesti. Morfologis-syntaktisessa määrittelyssä kyseeseen tulevat nominaalimuodon tunnus ja muodon lauseenjäsenfunktio. Semanttisesti nominaaliset verbimuodot voidaan määrittää esim. pääluokan ja aikamuodon mukaan. Tertium comparationista ja sen asemaa unkarin ja suomen nominaalisten verbimuotojen merkityksen ja lauseopillisten ominaisuuksien tutkimuksessa voisi havainnollistaa seuraavasti:

Kuvio 2. Tertium comparationiksen malli verbin nominaalimuotojen kontrastiivista syntaktis-semanttista tutkimusta varten.

Kuvio 2 osoittaa konkreettisesti, miten sen paremmin pelkkä muodollinen kuin pelkkä semanttinenkaan analyysi ei selittäisi verrattavien muotojen käyttöä ja asemaa suomen ja unkarin lauseopissa. Pelkkä muodollinen tarkastelu paljastaisi ainoastaan epätäydellisen ekvivalenssin; samassa syntaktisessa asemassa käytettävää suomen yhtä partisiippityyppiä vastaa unkarissa kaksi. Vasta semantiikan mukaantulo vertailun viitekehukseen paljastaa partisiippien keskinäiset suhteet. Kummassakin kielessä on siis olemassa samanlainen semanttis-syntaktinen kategoria, mutta unkari on morfologialtaan tarkempi ja vaatii kahden erilaisen modaalisuuden merkitykselle myös erilaiset morfologiset osoittimet, kun suomessa modaalisuuden tulkinta jää kontekstin varaan.

Tässä olen pyrkinyt rakentamaan dispositioni siten, että otsikot ja alaotsikot vastaisivat tiettyjä syntaktis-semanttisia kategorioita eli tertium comparationiksia, jotka välistä käyvät vertailtavien kielten

kielioppien termien ja käsittelytapojen yli. Unkarissa ja suomessa on nimittäin usein pintasyntaksin erilaisuuden vuoksi käsitelty hyvin eri tavoin ja eri termein samaa tai samantyyppistä merkitysrakennetta vastaavia ilmiöitä (ks. Szathmári 1991: 17). Täysin en kuitenkaan ole pystynyt irtautumaan suomen kielioppitradition kahleista. Käsittelyni tekeekin varmasti enemmän väkivaltaa unkarin kielioppitraditiolle.

Edelleen välistä on ollut pakko irtautua yleisestä ja universaalista syntaktis-semanttisesta kategoriasta ja lähteä liikkeelle vertailtavien kielten rakenteista. Tähän on ollut kaksi syytä. Ensinnäkin tarkasteltava rakenne olisi saattanut muutoin joutua dispositiossa peräti merkilliseen kohtaan, esim. unkarin infinitiivi + *való* vastaa Suomessa suomen passiivin partisiipin preesensia. Toiseksi taas jokin hyvinkin taajafrekvenssinen ja produktiivi rakenne olisi jäänyt käsittelyn ulkopuolelle, koska sillä ei ole nominaalimuotoa edellyttävää merkitysrakennetta eikä sillä toisessa vertailtavista kielistä ole nominaalimuotoista ekvivalenttiakaan, esim. unkarin *a levél fel van adva* -tyyppiset rakenteet vastaamassa suomen passiivin perfektia.

Tutkimuksen varsinaisessa analyysiosassa esittämäni suomen- ja unkarinkieliset lauseparien käännökset ovat eräänlaisia syntaktis-semanttisia ekvivalenteja. Käsiteltävän asian selkeyttämiseksi on välistä ollut pakko tinkiä äärimmäisestä morfologis-syntaktisesta ja toisaalta semanttis-pragmaattisesta vastaavuudesta. (Ks. Paunonen 1991: 28.) Paikoin esitän sulkeissa muodollisesti tarkemman ekvivalentin, jos olen ajatellut sen jollain tavalla havainnollistavan käsiteltävän lause- tai rakenneparin vastaavuutta.

1.2. Unkarin ja suomen nominaalisten verbimuotojen järjestelmä

Unkarin kielessä esiintyy yksi infinitiivi. Sen tunnus on *-ni*, ja se voidaan muodostaa kaikista verbeistä, esim. *futni* 'juosta', *dolgozni* 'tehdä työtä, työskennellä', *aludni* 'nukkua', *élni* 'elää'. Kuten infinitiiveillä yleensäkin, myös *ni*-muodolla on sekä verbin että substantiivin ominaisuuksia. Infinitiivin verbinsukuisuus näkyy sen merkityksessä ja siinä, että se voi lauseessa saada verbin määritteitä. Substantiivisuus näkyy puolestaan lauseenjäsenfunktiossa. Infinitiivi voi esiintyä subjektina ja objektina, harvoin attribuuttina ja adverbialina. Se on lisäksi usein korvattavissa deverbaalisella substantiivinjohtimella *ás/és*. (Bencédy et alia 1988: 32–33.)

Morfologisesti infinitiivi poikkeaa selkeästi substantiiveista. Se ei voi saada sijapäätettä, mitään tunnuksia, johtimia tai liitteitä. Poikkeus on kuitenkin possessiivisuffiksi, jolla voidaan kertoa infinitiivin ilmaiseman toiminnan suorittaja yksipersonaisten verbien yhteydessä, esim. *el kell menni* tai *el kell mennem* 'minun täytyy mennä'. (Bencédy et alia 1988: 33; Benkő–Imre 1972: 116–117; Keresztes 1974: 57–58.)

Suomen kielioppitraditiossa on puhuttu peräti neljästä eri infinitiivistä. Ensimmäisen infinitiivin tunnus on *A*, *tA*, *dA* tai assimilaation seurauksena myös *la*, *na*, *ra* (esim. *sanoa*, *juosta*, *syödä*, *kuolla*). Puhutaan myös ensimmäisen infinitiivin pitemmästä muodosta. Siinä infinitiiviin liittyy translatiivin päätte ja possessiivisuffiksi, esim. *sanoakseni*. Toisen infinitiivin tunnus on *e*, *te*, *de* tai samoin kuten edellä assimilaation vaikutuksesta *ne*, *le*, *re*. Infinitiivistä käytetään instruktiivia (esim. *sanoen*) ja inessiiviä (esim. *sanoessa*). Inessiivimuodolla on myös passiivi (esim. *sanottaessa*).

Kolmannen infinitiivin tunnus on *mA*, ja se taipuu sisäpaikallissijoissa sekä adessiivissa ja abessiivissa (esim. *sanomassa*, *sanomasta*, *sanomaan*, *sanomalla*, *sanomatta*). Neljännen infinitiivin tunnus on *minen*, ja siitä käytetään nominatiivia ja partitiivia (esim. *sanominen*, *sanomista*). Joskus on erotettu vielä viideskin infinitiivi. Sillä on tarkoitettu *sanomaisillaan*, *tekemäisillään* -tyyppisiä muotoja. (Hakulinen–Karlsson 1979: 340–342; Ikola 1991: 60–64; ks. myös Papp 1959: 255–267.)

Unkarin kieliopissa puhutaan kolmenlaisista partisiipeista. Preesensisen partisiipin (folyamatos történésű melléknévi igenév) tunnus on *ó/ő*, esim. *váró* 'odottava', *kérő* 'pyytävä', *tanító* 'opettava', *cselekvő* 'toimiva'. Se voidaan muodostaa kaikista verbeistä, ja merkitykseltään se on useimmiten *aktiivinen*. *ó/ő*-tunnuksinen partisiippi voidaan lisäksi muodostaa *hat/het*-potentiaalihoitimella varustetuista verbeistä, esim. *várható* 'odotettava, odotettavissa oleva', *észrevehető* 'havaittava, havaittavissa oleva'. Tällainen *ható/hető*-tunnuksinen muoto on merkitykseltään yleensä passiivinen. (Bencédy et alia 1988: 36–37; Keresztes 1974: 58–59; Benkő–Imre 1972: 109–113.)

Partisiipin perfektin (befejezett történésű melléknévi igenév) tunnus on unkarissa *t*, *ott*, *ett*, *ött* tai *tt*. Tämä partisiippi on kuitenkin aina merkitykseltään passiivinen silloin, kun se on muodostettu transitiivisesta verbistä, esim. *fonott* ~ *font* 'punottu', *fűrott* ~ *fűrt*

'porattu', *megszámolt* 'laskettu', *feldiszitett* 'koristettu'. Aktiivinen merkitys voi tulla kyseeseen vain sellaisista intransitiivisista verbeistä, jotka ovat merkitykseltään mediopassiivisia. Tällaisia tapauksia ovat esim. *megtelt* 'täyttynyt', *tapasztalt* 'kokenut', *halott ~ holt* 'kuollut', *unott ~ unt* 'kyllästynyt'. Joissakin hyvin harvinaisissa tapauksissa tällä partisiipilla voi olla myös preesensinen merkitys. Esim. lause *A húst a jégsezkrényben tartják*. 'Liha säilytetään jääkaapissa.' voidaan transformoida muotoon *A jégsezkrényben tartott húsz* 'Jääkaapissa säilytettävä liha'. (Bencédy et alia 1988: 36–37; Benkő–Imre 1972: 109–112; Keresztes 1974: 59.)

Unkarin kielessä esiintyy vielä futuurinenkin partisiippi (beálló történési melléknévi igenév). Sen tunnus on *andó/endő*. Partisiipin perfektin tavoin se voidaan muodostaa transitiiivisista verbeistä, ja silloin se on merkitykseltään passiivinen, esim. *(a) megoldandó (feladat)* 'ratkaistava (tehtävä)', *(a) követendő (példa)* 'seurattava (esimerkki)', *eladandó (áru)* 'myytävä (tavara)'. Transitiiivisiin tapauksiin sisältyy lisäksi nesessiivisyyden merkitys. Edelleen partisiipin perfektin tavoin *andó/endő*-partisiippi tulee intransitiivisista verbeistä kyseeseen ainoastaan mediopassiivisissa tapauksissa, esim. *jövendő (idő)* 'tuleva aika', *múlendő (fiatalság)* 'haihtuva (nuoruus)'. (Bencédy et alia 1988: 36–37; Keresztes 1974: 59; Benkő–Imre 1972: 109.)

Suomen partisiippijärjestelmä on morfologisesti monin verroin rikkaampi kuin unkarin. Suomessa on erikseen sekä aktiivinen että passiivinen partisiipin preesens ja perfekti. Aktiivin partisiipin preesens ilmaisee suhteessa hallitsevaan verbiin jatkuvaa tekemistä. Sen tunnus on *vA*, esim. *tuleva, saapuva, pimenevä*. Partisiipilla on myös passiivinen vastine, jonka tunnus on *(t)tAvA*, esim. *luettava, syötävä, noudatettava*. Se ilmaisee tekemistä, joka voidaan tai pitää tehdä. Kiteytyneenä verbiliittona on pidettävä tapausta, jossa passiivin partisiipin preesens yhdessä *olla*-verbin kanssa ilmaisee tekemisen pakollisuutta, esim. *Tätä sääntöä olisi kaikkien noudatettava*. (Ikola 1991: 64; Hakulinen–Karlsson 1979: 234, 340–341.) Adjektiivisesti käytetty passiivin partisiipin preesens voidaan suomessa kuten unkarissakin muodostaa vain transitiiiviverbeistä.

Aktiivisen partisiipin perfektin tunnukset ovat *nUt* ja *nee* sekä assimilaation vaikutuksesta myös *lut, lee, rut, ree, sut, see*, esim. *otanut, ottaneen, kuollut, kuolleen, purrut, purreen*. Passiivin partisiipin perfektin tunnus on *(t)tU*, esim. *saatu, nähty, otettu, käytetty*.

Passiivin partisiipin preesensin tavoin adjektiivisesti käytetty passiivin partisiipin perfekti voidaan muodostaa vain transitivisista verbeistä. (Ikola 1991: 65–67.) Sen partitiivimuotoa käytetään temporaalisessa lauseenvastikkeessa ilmaisemassa hallitsevaan verbiin nähden päättynyttä toimintaa, esim. *Tämän sanottuani Liisa läimäytti minua*. Passiivisesta merkityksestä ei tässä ole mitään jäljellä, minkä osoittaa tekijää ilmaiseva possessiivisuffiksikin. (Hakulinen–Karlsson 1979: 341.)

Unkarin kieliopissa puhutaan kahdenlaisista gerundeista. I gerundin (termistä ks. Keresztes 1974: 59; Szinnyeı–Kivekäs 1912: 67) tunnus on *va/ve*. Se ilmaisee aikaa, tapaa, keinoa tai tilaa, esim. *mondva* 'sanoen', *nézve* 'katsoen, katsomalla', *véve* 'ottaen, otettuina', *nyugodva* 'rauhottuen, rauhoittuneena', *aludva* ~ *alva* 'nukkuen', *feküdve* ~ *fekve* 'maaten'. Kuten mainituista esimerkeistä ja niiden suomenkielisistä käänösmahdollisuuksista käy ilmi, gerundin merkitys voi olla sekä aktiivinen että passiivinen ja suhteessa hallitsevaan verbiin se voi ilmaista yhtä lailla samanaikaista kuin päättynyttäkin toimintaa. Se voi saada kaikki verbin määreet, joskus jopa oman subjektin. (Bencédy et alia 1988: 61–62; Keresztes 1974: 59; Benkő–Imre 1972: 113–114.) Gerundirakenteet voivat siis unkarissa olla hyvin lausemaisia ja muodostaa suomen lauseenvastikkeita muistuttavia rakenteita.

II gerundiksi on suomalaisille osoitetuissa unkarin kielen kuvauksissa (esim. Keresztes 1974: 59) nimitetty *ván/vén*-tunnuksista verbimuotoa. Sen merkitys on sama kuin *va/ve*-tunnuksisenkin muodon. Useimmiten se kuitenkin ilmaisee päättynyttä ja hallitsevaa verbiä aiempaa toimintaa. Nykykielessä tämä muoto on hyvin harvinainen, ja yleisimmin tavattavat *úgyzólván* 'totta puhuen', *mondván* 'sanoessaan, sanoen' ja *nyilván* 'ilmeisesti' ovat jo kitetyimiä. (Bencédy 1988: 62.)

Suomen kieliopissa ei siis ole ollut tapana puhua gerundeista. Niinkutsutut toinen ja kolmas infinitiivi ovat kuitenkin funktioltaan gerundisia. Suomen infinitiivien luokittelussa nimittäin perusteet ovat olleet lähinnä morfologisia. Kun mukaan otetaan syntaksi ja semantiikka, jaottelulta menee osin pohja. Silloin yksin ns. ensimmäinen infinitiivi on käytöltään "infinitiivinen" (näin jo Siro 1964), eli se esiintyy yleensä lauseessa subjektina tai objektina. Neljäs infinitiivi puolestaan esiintyy vain predikatiivina. Lisäksi sitä voisi pitää pelkkänä kiteytyneenä verbiliittona. Toista ja kolmatta infini-

tiivä käytetään lauseessa erilaisissa adverbiaalin funktiossa (Ks. Hakulinen–Karlsson 1979: 341–342).

Seuraavaan asetelmaan olen koonnut unkarin ja suomen nominaalisten verbimuotojen järjestelmän siinä muodossa, jossa se tavallisimmin esitellään kummankin kielen deskriptiivisissä kieliopissa. Asetelman jaottelu on lähinnä morfologis-semanttinen, joten siinä eivät näy kaikki ne syntaktiset tehtävät, joissa mainittuja muotoja lähteenä käyttämissäni kieliopissa tavataan.

	UNKARI		SUOMI	
Infinitiivit				
	adni		I inf.	antaa
	adnom			antaakseni
	adnod jne.			antaaksesi jne.
			II inf.	antaen
				antaessa(ni)
			pass.	annettaessa
			III inf.	antamassa
				antamasta
				antamaan
				antamalla
				antamatta
			IV inf.	antaminen
				antamista
 Partisiipit				
	Akt.	Pass.	Akt.	Pass.
Preesens	adó	→	antava	annettava
Perfekti	←	adott	antanut	annettu
Futuuri		adandó	agenttipartisiippi	antama
 Gerundit				
	adva			
	adván			

Asetelma 1. Unkarin ja suomen nominaalisten verbimuotojen järjestelmä.

Yhtäkkiä tarkasteltuna järjestelmät ovat kovin erilaiset. Erilaisuuden selittää kuitenkin kaksi seikkaa. Ensinnäkin ero johtuu erilaisesta terminologiasta. Kuten edellä jo mainitsinkin, suomen infinitiiveistä ainoastaan ensimmäinen on ”infinitiivi” termin varsinaisessa merkityksessä. Tuonnempana tarkastelenkin unkarin *ni*-infinitiivin ja suomen ns. ensimmäisen infinitiivin vastaavuutta samassa luvussa. Toista ja kolmatta infinitiiviä tarkastelen unkarin gerundien rinnalla.

Toinen merkittävä ero on, että unkarista puuttuu passiivin morfologinen osoitin. Merkitykseltään monet rakenteet ovat kuitenkin passiivisia, kuten edellä olevista kielioppisiteerauksista näkyikin. Koska tämän vertailun viitekehys on semanttis-syntaktinen, ei passiivin morfologian puuttuminen haittaa. Toisaalta suomenkaan passiivi ei ole ”passiivi” siinä mielessä, mitä termillä ymmärretään indoeurooppalaisten naapurikieltemme kieliopissa. Aihetta on viimeksi laajimmin käsitellyt Shore (1986).

Suomen ns. passiivia on kutsuttu indefiniitiksi, eli yleensä epä määräisen henkilötekijän aiheuttamaksi toiminnaksi, esim. *Puhutaan suomalaisen muotoilun kriisistä*. Selvin ero esim. englannin passiiviin verrattuna on, että englannissa subjektin tarkoite on verbin ilmaiseman toiminnan kohde, esim. *Laius was killed by Oedipus* ’Laiuksen tappoi Oidipus’. Suomessa puolestaan tällaista vaatimusta ei ole, ja passiivi eli indefiniitti voidaan muodostaa myös intransitiivisista verbeistä, esim. *Ollaan iloisia*. (Shore 1986: 16–17; 65.)

Tutkimuksessaan Onko suomessa passiivia Shore ei tarkastele lainkaan nominaalisia verbimuotoja. Näissä passiivi käyttäytyy hiukan eri tavoin kuin finiittiaivutuksen puolella. Suomen passiivisen partisiipin merkitys on nimittäin aina ’indefiniittisen agentin suorittaman toiminnan kohde tai tulos’, esim. *maksettava ~ maksettu* lasku. Muotojen *maksettava* ja *maksettu* merkitys on siis ’X, joka tulee maksetuksi’ ja ’X, jonka joku on maksanut’. Intransitiivisista tapauksista passiivin partisiippeja ei voi muodostaa. Ei ole mahdollista sanoa esimerkiksi **seistävä jalkakäytävä* tai **istuttu tuoli*. Tässä mielessä nämä rakenteet ovat todella passiivisia. (Ks. Károly 1956: 22.)

Toisen infinitiivin inessiivin passiivimuodot puolestaan eivät täytä tätä passiivin vaatimusta. Sellaisten muotojen kuin *maksettaessa* ja *sanottaessa* merkityshän on ’silloin kun X:t maksavat’ ja ’silloin kun X:t sanovat’. Niihin sisältyvä indefiniittinen persoona

on aina verbin ilmaiseman toiminnan suorittaja. (Ks. Károly 1956: 22.) Muotoa voidaan käyttää myös intransitiivisista verbeistä, esim. *Kadulla seistäessä on varottava pyöräilijöitä* tai *Tällä tuolilla istuttaessa selkänoja on säädettävä*. Tuonnempana käsittelenkin tätä muotoa aktiivisena gerundina.

Nominaalisilla verbimuodoilla on kummassakin vertailtavassa kielessä pääfunktoidensa ohella myös muita tehtäviä. Ne esiintyvät esim. erilaisissa kiteytyneissä verbiliitoissa. Tällaisia ovat mm. var-talontoistorakenteet, joita on sekä unkarissa että suomessa, esim. *várva vár* 'odottamalla odottaa' (ks. Bencédy et alia 1988: 63). Nämä ohitan yleensä pelkällä maininnalla, ja keskityn vain nominaalimuotojen päätehtäviin. Samoin keskityn vain nykykielen kan-nalta produktiivisiin ja eläviin rakenteisiin.

1.3. Esimerkkiaineisto

Unkarinkieliset esimerkkilauseet ovat peräisin kieliopeista sekä nykyunkarilaisesta kielenkäytöstä: lehdistä, televisiosta ja arkisista puhetilanteista. Lähteen mainitsen aina esimerkin jäljessä. Jotkut esimerkit ovat keksittyjä, ja näissä ei ole mitään merkintää. Lisäksi käytössäni on ollut nykyunkarin kirjakielestä kerätty aineisto, joka on valmistunut Unkarin Tiedeakatemia kielitieteen osastossa (Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet). Tästä korpukselta peräisin olevat esimerkkilauseet olen varustanut merkinnällä MTA.

Unkarin Tiedeakatemia korpus on kerätty nykyunkarin suursanakirjaa varten. Se sisältää 13 miljoonaa sanetta ja koostuu kaunoja tietokirjallisuudesta poimituista katkelmista. Mukana on tekstejä 1500-luvulta aina nykypäivään. Kuitenkin korpuksessa painottuu nykykieli; 1900-luvun osuus käsittää 5 miljoonaa sanetta. Koko aineisto on koodattu kieliopillisesti siten, että jokaisella morfeemilla on oma tunnuksensa, joka näkyy kirjoitettuna heti morfeemin jälkeen. (Pajzs 1990: 43–45; ks myös liite.)

Koko korpuksen käyttö ei olisi tullut kyseeseen tämän tutkimuksen esimerkkimateriaalina. Ensinnäkin aineisto olisi ollut aivan liian laaja, ja toiseksi mukana on siis myös vanhan kirjaunkarin tekstejä. Niinpä poimin Unkarin Tiedeakatemia aineistosta vain vuoden 1980 jälkeen julkaistut tekstit. Morfologisen koodauksen ansiosta pystyin hakemaan näistä kaikki nominaalisen verbimuodon sisältävät lauseet. Hain myös deverbaalisen substantiivin johdoksen *ás/és*

sekä karitiivijohtimen *tlan/tlen* ~ *talán/telen* sisältävät lauseet pystyäkseen tarkastelemaan näiden johdosten ja infinitiivien ja kielteisten partisiippien työnjakoa. Tällä tavoin olen saanut kokoon yhteensä 6 571 lauseen aineiston.

Suomen kielen esimerkit ovat samaan tapaan peräisin kieliopista ja toisaalta erilaisista lähteistä. Edelleen osa näistäkin esimerkeistä on keksittyjä. Systemaattista korpusta en suomen kielestä ole käyttänyt. Tällainen aineiston epätasaisuus on mahdollista siksi, että en ole lainkaan tehnyt laskelmia eri tyyppien yleisyydestä vaan kommentoin aiheittain yleensä pelkästään kvalitatiivisesti.

Aineistoni on siis melkein pelkästään kirjoitettua kieltä. Silloin tietyt rakenteet, erityisesti juuri nominaalimuotoja sisältävät rakenteet, ovat siinä paljon yleisempiä kuin puhutussa kielessä. Kysymys on kuitenkin ehkä vain frekvenssistä. Käsitellyt rakenteet ovat kyllä mahdollisia myös puhutussa kielessä, mutta niiden distribuutio on erilainen kuin kirjoitetussa. Olen tässä myös jättänyt syrjään kirjakielen tiukan normatiivisuuden. Käsittelemäni rakenteet eivät aina ole normatiivisesti hyväksytyjä tai suositeltavia kummassakaan kielessä, mutta ne ovat kuitenkin yleisesti käytettyjä ja sopivat syntyperäisen kielenpuhujan kielitajuun. (Ks. Szathmári 1991: 17–18.)